

УДК 330.110.08

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1\(23\)-1598-1609](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1(23)-1598-1609)

Степаненко Сергій Віталійович доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0002-6132-328X>

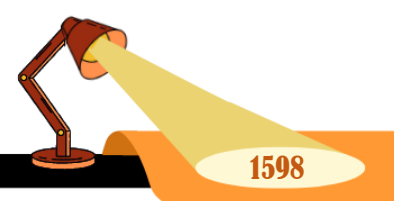
Батіг Владислав Васильович аспірант кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків, <https://orcid.org/0009-0007-3883-3648>

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ПРОБЕМИ ТА ПРОТИРІЧЧЯ

Анотація. У статті проведено комплексне дослідження теоретико-прикладних засад та деструктивних чинників переходу до інклюзивної моделі економічного зростання в Україні. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю трансформації національної економічної системи від простого нарощування валового внутрішнього продукту до концепції загального добробуту та соціальної справедливості в межах реалізації Цілей сталого розвитку ООН. Метою роботи є ідентифікація ключових факторів, що стримують інклюзивний розвиток, та обґрунтування механізмів їх нівелювання в сучасних умовах.

У процесі дослідження проаналізовано динаміку розвитку малого підприємництва як базового інструменту соціальної інклюзії. Встановлено негативну тенденцію скорочення частки малого бізнесу у доданій вартості (з 27,8% у 2021 р. до 20,5% у 2024 р.) та зниження рівня зайнятості у цьому секторі, що суттєво обмежує можливості залучення вразливих верств населення до економічних процесів. Особливу увагу приділено диспропорціям ринку праці, де виявлено ознаки структурного безробіття та значний розрив у доходах між високотехнологічними секторами (ІТ, фінанси) та традиційними галузями (сільське господарство, будівництво). Обґрунтовано, що такий «цифровий розрив» стає новим бар'єром для інклюзії, формуючи нерівність у доступі до розподілу економічних благ.

Виявлено, що процес переходу до інклюзивності стримується посиленням регіональної асиметрії та концентрацією трудових ресурсів у великих промислових агломераціях, що спричиняє дефіцит кадрів у традиційних секторах та підвищує ризики соціальної напруги. Розширено інтерпретацію інклюзивного

зростання через призму подолання бар'єрів доступу до ринків та впровадження механізмів державного стимулювання зайнятості. Зроблено висновок, що пріоритетом державної політики має стати проведення структурних реформ, спрямованих на зняття обмежень для всіх соціальних і демографічних груп та забезпечення справедливості у системі розподілу доходів.

Ключові слова: інклюзивна економіка, сталий розвиток, мале підприємництво, ринок праці, соціальна нерівність, регіональні диспропорції, цифровий розрив, зайнятість.

Stepanenko Sergii Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Management of Economic Security, Kharkiv National University of Radio Electronics, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0002-6132-328X>

Batih Vladyslav Postgraduate student of the Department of Economic Cybernetics and Management of Economic Security, Kharkiv National University of Radio Electronics, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0007-3883-3648>

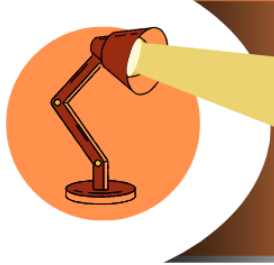
FORMATION OF PREREQUISITES FOR INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY: PROBLEMS AND CONTRADICTIONS

Abstract. The article argues that inclusive economic growth in Ukraine hinges on addressing entrenched barriers-especially those restricting general welfare, social justice, and equal opportunity-as the national economy shifts from GDP accumulation toward the UN Sustainable Development Goals. The research aims to identify the primary obstacles hindering inclusive development and to propose targeted mitigation mechanisms tailored to current socio-economic realities.

During the research, the dynamics of small entrepreneurship development were analyzed as a fundamental tool for social inclusion. A negative trend was established regarding the reduction in the share of small businesses' value added (from 27.8% in 2021 to 20.5% in 2024), alongside a decrease in employment levels within this sector. These factors significantly limit the opportunities for integrating vulnerable populations into economic processes. Particular attention is paid to labor market disparities, where signs of structural unemployment and a significant income gap between high-tech sectors (such as IT and finance) and traditional industries (including agriculture and construction) have been identified. It is substantiated that this "digital divide" serves as a new barrier to inclusion, fostering inequality in access to economic benefits.

The study concludes that authentic inclusive growth in Ukraine is hindered by regional asymmetries and labor concentration in major industrial hubs, which

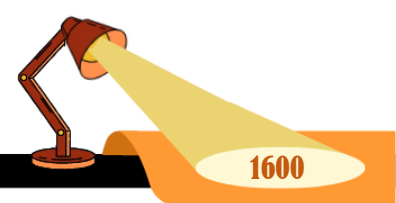
exacerbates labor shortages and the risk of social tension in traditional sectors. The article asserts that reinterpreting inclusive growth must focus on dismantling market barriers and advancing state mechanisms that stimulate diverse employment. Policy recommendations emphasize reforms to expand access and ensure equitable distribution for all groups.

Keywords: inclusive economy, sustainable development, small entrepreneurship, labor market, social inequality, regional disparities, digital divide, employment.

Постановка проблеми. Трансформація національної економіки, інтеграція її в світовий ланцюг створення доданої вартості сформували ряд негативних тенденцій (збереження високої диференціації доходів, зростання безробіття), що формують ризики прояву соціальної напруги у суспільстві. Зростаюча концентрація та централізація капіталу, лібералізація зовнішньоекономічних відносин, протекціоністські механізми підтримки національної економіки призвели до зростаючої нерівності у рівні життя та доходів населення. В сучасних умовах соціальна сфера країни зазнає істотного ослаблення внаслідок кризових явищ в економіці, що зумовило зростання вразливості окремих соціальних груп до системних трансформацій, які відбуваються в національній економіці. За цих обставин традиційні підходи дедалі частіше стають об'єктом обґрунтованої наукової критики через їх обмежену здатність адекватно реагувати на наявні соціально-економічні виклики та забезпечувати ефективні механізми їх подолання.

Пріоритетним вектором державної політики щодо мінімізації негативних соціально-економічних наслідків економічного зростання попередніх років визначено перехід до моделі інклюзивного розвитку. Інклюзивний розвиток повинен забезпечити скорочення нерівності у доходах та максимальне залучення усіх соціальних та демографічних груп у створення первинних та розподіл вторинних доходів. Перехід від простого нарощування валового внутрішнього продукту як основного пріоритету до концепції процвітання усього суспільства сьогодні стає головним пріоритетом для переважної більшості країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростаючий інтерес до інклюзивної моделі економічного розвитку на рівні міжнародних інститутів обумовив зростання кількості публікацій за даною темою. В найбільшій мірі концепція інклюзивного розвитку економіки України як механізму забезпечення сталого економічного зростання висвітлена в публікаціях І. М. Бобуха Ю. В. Кіндзерського [1], А. С. Скрильника [2], В. О. Тарновського [3], С. М. Дідух [4], Є. О. Вовк [5], О. Г. Бродовської [6], А. О. Гуторова [7], С. В. Степаненка [11, 12] та ін. Досліджуючи теоретичні засади формування інклюзивності Бобух І. М., Кіндзерський Ю. В. та ін. роблять висновок, що необхідною умовою тривалого економічного розвитку є створення інклюзивних економічних, а разом із тим політичних інститутів [1]. Степаненко С. В. виз-

начив фундаментальні принципи трансформації економічних систем у напрямі інклюзії та розкрив сутнісну характеристику цієї парадигми [11]. Окрім концептуалізації, ним обґрунтовано методологічні домінанти розвитку інклюзивної економіки, що дозволяє сформувати системний аналітичний інструментарій для оцінки ефективності впровадження інклюзивних практик на різних рівнях управління [12].

Пересада О. В. та ін. під управлінням інклюзивним розвитком підприємств розуміють формування такої моделі діяльності, за якої відбувається задоволення інтересів бізнесу, суспільства і держави [8, с. 96]. Як відмічали Дідух С. М., Лобоцька Л. Л., Мініна В. О., впровадження концепції інклюзивного розвитку має на меті вирішення проблем нерівності [4, с. 106].

Між економічним зростанням, сталим розвитком та добробутом населення існує стійкий взаємозв'язок. Без економічного зростання не можна досягти процвітання та добробуту або фінансувати перехід економіки до інклюзивного розвитку [9]. В той же час без інклюзивності не можна забезпечити високий рівень життя усіх громадян, а отже, необхідний попит для стимулювання зростання. Ці проблеми, які стоять перед багатьма країнами, необхідно вирішувати одночасно [10]. Це значно ускладнює розробку механізму соціально-економічної підтримки формування інклюзивного економічного зростання. Крім того, в економічній літературі недостатньо висвітлені фактори, які стримують перехід на інклюзивну модель економічного зростання. Саме дослідження динаміки та дії цих факторів дозволить обґрунтувати напрями стимулювання інклюзивності зростання.

Мета статті полягає у ідентифікації ключових факторів, що стримують інклюзивний розвиток, та обґрунтування механізмів їх нівелювання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початку 2020-х років пріоритетними напрямками для урядів багатьох країн світу стали стратегічні питання зростання та економічного розвитку. В документах Генеральної Асамблеї ООН це знайшло відображення в 17 глобальних цілях, які дозволяють подолати бідність, забезпечити рівний доступ до освіти, створити умови для залучення до суспільної праці усіх верств населення. Україна прийняла зобов'язання щодо впровадження 17 глобальних Цілей сталого розвитку ООН на період до 2030 р. [1, с. 14]. До числа перших заходів для вирішення проблеми переходу до сталого розвитку відноситься і концепція інклюзивного розвитку, основні положення якої викладені у звіті Комісії по зростанню і розвитку Стратегії для сталого зростання та інклюзивного розвитку [2]. В цих документах визначені три взаємопов'язані цілі: зростання, стійкість та інклюзивність.

Одним із факторів становлення інклюзивного бізнесу є розвиток малого підприємництва, який в Україні за останні роки демонструє значні коливання та за рівнем зайнятості ще не досяг рівня розвинених країн світу (табл. 1).

Таблиця 1

Показники малого бізнесу в Україні за 2021-2024 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Додана вартість, %	27,8	27,7	28,2	20,5
Кількість працівників суб'єктів малого підприємництва (в еквіваленті повної зайнятості), тис. осіб	2393,2	1661,4	1672,3	1704,5
У % до загального показника суб'єктів господарювання	36,2	32,8	33,9	34,1

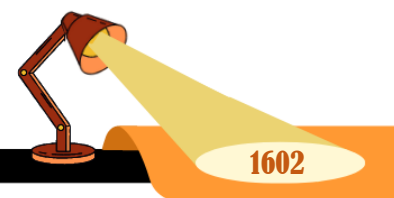
Джерело: підготовлено за [13; 14]

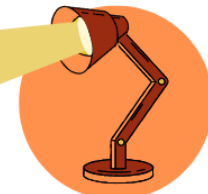
Як свідчать дані, питома вага працівників, зайнятих у сфері малого бізнесу в Україні в 2021 р. порівняно із 2024 р. скоротилась з 36,2% до 34,1%. За цим показником Україна суттєво відстає від промислово розвинених країн світу, де рівень зайнятості в малому бізнесі коливається в межах 50–75%. Негативні тенденції проявляються і у зменшенні частки суб'єктів малого підприємництва у доданій вартості.

Розвиток малого бізнесу у значній мірі реалізує досягнення соціальної функції, зокрема, в аспектах забезпечення зайнятості населення та доступу до товарів і послуг. Саме цю задачу покликане вирішити інклюзивне підприємництво, яке пов'язане із принципами сталого розвитку та економічного зростання.

Одним із вирішальних факторів формування інклюзивної моделі національної економіки є ринок праці, який повинен забезпечити формування доходів значної частини працездатного населення у розмірах, що забезпечують достатньо високий рівень життя.

Ринок праці суттєво реагує на зміни попиту на робочу силу в різних секторах національної економіки. В результаті з'явилися ознаки появи структурного безробіття, яке пов'язане із суттєвими зрушеннями в попиті на робочу силу. Традиційні сфери економічної діяльності (сільське господарство, добувна промисловість, будівництво) починають демонструвати ознаки відставання в темпах приросту заробітної плати. В той же час сектори, в яких акумулюється попит на висококваліфіковані кадри (інформація і телекомунікації, фінанси та банківська діяльність), демонструють високий рівень зростання заробітної плати (табл. 2).

Таблиця 2

Середньомісячна заробітна плата працівників підприємств та організацій за видами економічної діяльності, грн. (у діючих цінах)

Види економічної діяльності	2021 р. 1	2025 р. 2	Співвідношення до середнього рівня заробітної плати, %		Зростання 2025 р. до 2021 р., %
			2021 р.	2025 р.	
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	25127	12253	97,0	87,5	48,8
Промисловість	28951	15057	111,7	107,6	52,0
Будівництво	22997	11868	88,8	84,8	51,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	31134	13685	120,2	97,8	44,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	26038	15072	100,5	107,7	57,9
Тимчасове розміщення й організація харчування	19001	9788	73,3	69,9	51,5
Інформація та телекомунікації	65213	24813	251,7	177,3	38,0
Фінансова та страхова діяльність	52269	23537	201,7	168,2	45,0
Операції з нерухомим майном	23062	11384	89,0	81,3	49,4

¹ Дані за серпень 2021 р.

² Дані за серпень 2025 р.

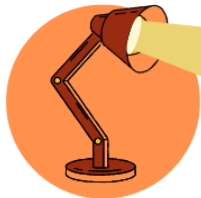
Джерело: підготовлено за [15]

Аналіз галузевої структури доходів (табл. 2) дозволяє ідентифікувати специфічний фактор сучасної нерівності – цифровий розрив. Сектор «Інформація та телекомунікації» демонструє безпрецедентний рівень середньомісячної заробітної плати, який у 2021 р. перевищував середній показник по економіці у 2,5 раза (251,7%), а за прогнозними даними 2025 р. залишатиметься на рівні 177,3%.

Така динаміка свідчить про формування «двоїстої економіки», де технологічно просунуті галузі стають закритими екосистемами з високим порогом входу. Це створює нові бар'єри для інклюзії: вразливі верстви населення, які не мають доступу до високоякісної цифрової освіти або відповідної інфраструктури, витісняються у низькооплачувані сектори (сільське господарство, будівництво), де рівень доходів ледь сягає 84–87% від середнього рівня.

Посилення цієї асиметрії веде до концентрації фінансових та інтелектуальних ресурсів у великих агломераціях, що несе загрозу стійкості економічного зростання через відтік кадрів з традиційних галузей. Таким чином, інклюзивна модель розвитку повинна передбачати не лише загальне зростання зайнятості, а й механізми цифрової конвергенції – розширення доступу до ІТ-компетенцій для представників різних демографічних груп та регіонів, що дозволить подолати межу між «цифровою елітою» та іншими учасниками ринку праці.

Необхідно зазначити і ту обставину, що нарощуванню диспропорцій в розвитку національної економіки у значній мірі сприяли процеси міжрегіональної та міжнародної міграції робочої сили, які відбувалися під впливом структурних зрушень. В результаті міграційних процесів виділилися великі агломерації, в яких здійснювалася концентрація трудових ресурсів. В той же час у ряді традиційних індустріальних секторів спостерігалось перевищення попиту над пропозицією робочої сили. Як наслідок, ці сектори відчували дефіцит робочої сили, через відтік кадрів у інші сектори, де зосереджувалася висококваліфікована робоча сила.

Необхідно зазначити, що нерівність у регіональному розвитку є результатом низки економічних та соціальних факторів. У значній мірі напрям цих процесів визначають інвестиції в освіту та професійний розвиток, ефективність державної підтримки окремих верств населення.

Перехід на інклюзивний розвиток означає зняття обмежень між соціальними та демографічними групами щодо доступу до ринку праці. За останні роки в Україні намітилися деякі негативні тенденції у цій сфері, що обумовлюють необхідність стимулювання зайнятості населення за допомогою механізмів державного управління. Обмеження щодо доступу окремих верств населення формують ризики соціальної напруги, що виступає стримуючим фактором переходу до інклюзивної моделі економічного розвитку.

Представлені на рис. 1 дані демонструють посилення нерівності щодо залучення населення в окремих регіонах країни.

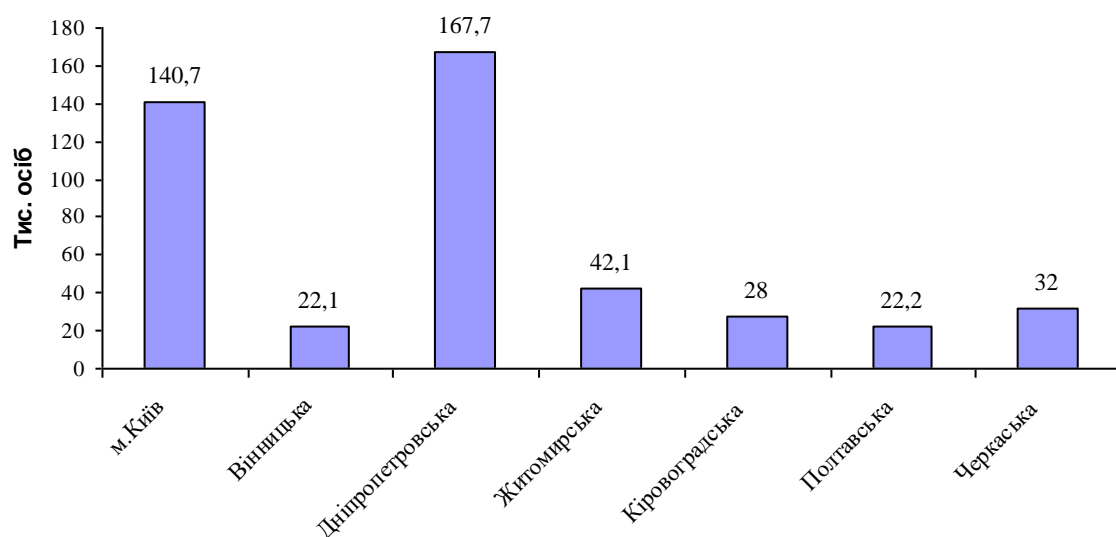
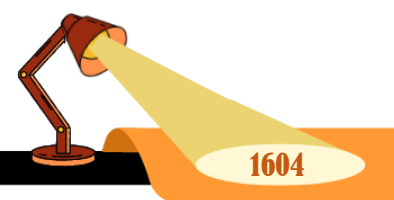
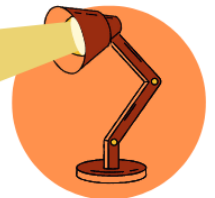

Рис. 1. Регіони України за приростом середньооблікової кількості зайнятого населення за період із липня 2021 р. по липень 2024 р., тис. осіб.
Джерело: [16]

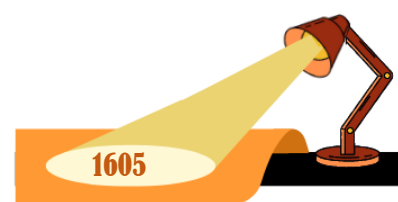

В переважній більшості основний приріст кількості зайнятого населення концентрується в декількох промислово-розвинених регіонах країни, в той час як в інших регіонах спостерігається зворотна тенденція. Формування регіональних диспропорцій шляхом міграції зайнятого населення свідчить про посилення ризиків порушення стійкості розвитку національної економіки, посилення диференціації в доходах населення. Особливо негативно це впливає на зайнятість у традиційних галузях переважної більшості регіонів України, де підприємства стикаються із дефіцитом висококваліфікованих кадрів. Все це свідчить про необхідність на сучасному етапі побудови моделі інклюзивного економічного зростання. В іншому випадку суттєво зростають ризики посилення диспропорцій як у співвідношенні макроекономічних процесів сталого розвитку, так і в межах міжрегіональної диференціації та нерівності.

Необхідно зазначити, що перехід на інклюзивну модель розвитку передбачає проведення структурних реформ, спрямованих забезпечити нові імпульси економічного розвитку відповідно до ознак інклюзивності, забезпечення справедливого розподілу доходів від економічного зростання. При цьому необхідно відмітити, що концепція інклюзивного розвитку передбачає проведення структурних реформ, спрямованих на зняття бар'єрів доступу економічних суб'єктів до ринків. Такий напрям дозволить у значній мірі розширити потенційні можливості економічного зростання як в економічному, так і в соціальному аспекті. В той же час необхідно враховувати, що залучення широких верств населення ще не означає, що в країні сформована інклюзивна модель економічного розвитку. Однак це створює передумови для її формування та розвитку. Іншими словами, залучення широких верств населення та високий рівень зайнятості свідчить, з однієї сторони, про включення суб'єктів в систему економічних відносин, а з іншої (у випадку низького рівня заробітної плати) про виключення їх із сфери розподілу створених матеріальних благ.

Важливо підкреслити, що на державному рівні визнається необхідність переходу на інклюзивну модель розвитку як провідного напрямку економічного розвитку національної економіки. Це обумовлено посиленням тенденцій концентрації матеріальних, трудових та фінансових ресурсів у мегаполісах, нарощуванням розриву між бідним та багатим населенням, що веде до негативних соціальних явищ (зростання злочинності, бідності) та несе загрозу стійкості економічного зростання країни в цілому. Тому розробка заходів та інструментів стимулювання переходу на інклюзивну модель економічного зростання повинна стати одним із пріоритетних напрямів державної політики на сучасному етапі соціально-економічного розвитку.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено, що формування інклюзивної моделі розвитку в Україні є стратегічним імперативом, який забезпечує трансформацію національної економіки від орієнтації на просте

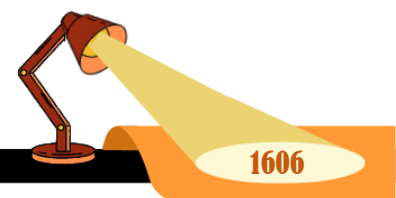

нарощування валового внутрішнього продукту до концепції процвітання всього суспільства та соціальної справедливості. Аналіз свідчить, що перехід до інклюзивності виступає необхідною умовою забезпечення сталого зростання, оскільки дозволяє мінімізувати ризики соціальної напруги та бідності через створення рівного доступу до ресурсів, освіти та праці. Важлива роль у цьому процесі належить малому підприємству, яке виконує критичну соціальну функцію забезпечення зайнятості, проте його поточний стан характеризується негативною динамікою – скороченням частки у доданій вартості та значними коливаннями рівня залученості персоналу, що суттєво відстає від показників розвинених країн світу.

Особливу увагу в контексті інклюзії слід приділити деструктивним чинникам, серед яких ключове місце займають структурні диспропорції на ринку праці та посилення галузевої нерівності в доходах населення. Виявлено значний розрив у рівнях оплати праці між високотехнологічними секторами та традиційними сферами економічної діяльності, що формує передумови для посилення міграційних процесів та концентрації трудового потенціалу виключно у великих промислових агломераціях. Це призводить до виникнення дефіциту робочої сили в регіонах і традиційних секторах, посилюючи ризики соціальної нерівності та порушення стійкості національної економіки.

Резюмуючи, можна стверджувати, що формування дієвої інклюзивної моделі потребує проведення системних структурних реформ на державному рівні, спрямованих на зняття інституційних бар'єрів для доступу вразливих груп населення до ринків та впровадження ефективних механізмів справедливого розподілу доходів від економічного зростання. Розробка та реалізація таких інструментів стимулювання повинна стати пріоритетним напрямом державної політики, що дозволить не лише забезпечити формальну зайнятість, а й створити реальні передумови для підвищення якості життя всіх верств населення в нових соціально-економічних умовах.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з поглибленням кількісного вимірювання інклюзивності та перевіркою причинно-наслідкових зв'язків: зокрема, із розробленням і апробацією системи індикаторів інклюзивного розвитку для України (зайнятість, доходи, доступ до послуг, цифрові навички, регіональна збалансованість), економетричним оцінюванням впливу малого підприємства на параметри інклюзивності на основі регіональних/панельних даних, дослідженням механізмів формування «цифрового бар'єра» на ринку праці та його ролі у відтворенні нерівності можливостей, а також поглибленим регіональним аналізом концентрації трудових ресурсів і оцінюванням результативності інструментів державної політики (активні програми зайнятості, перекваліфікація, підтримка МСП, інфраструктурні рішення) за критеріями інклюзивності та стійкості.

Література:

1. Інклюзивні інститути забезпечення розвитку економіки України: колективна монографія / [Бобух І. М., Кіндзерський Ю. В., Фашевська О. М. та ін.]; НАН УкраїниДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2023. 360 с.
2. Скрильник А. С. Фінансові моделі інклюзивного розвитку підприємництва: роль краудфандингу та соціального інвестування. *Бізнес Інформ.* 2025. №8. С. 105-114. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-8-105-114>.
3. Тарновський В. О. Роль державної політики в підтримці інклюзивної економіки. *Бізнес Інформ.* 2025. №9. С. 196–202. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-9-196-202>
4. Дідух С. М., Лобоцька Л. Л., Мініна В. О. Інклюзивна економіка як нова парадигма сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки.* 2020. № 3. Том 5. С. 100–107.
5. Вовк Є. О., Туролев Г. О., Левченко К. М. Соціальне інвестування як нова філософія для України. *Економіка та суспільство.* 2024. Вип. 66. С. 248-252.
6. Бродовська О. Г. Глобальна інклюзивна економіка в умовах новітніх трансформаційних викликів: монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 343 с.
7. Гуроров А. О., Центило К. Л. Інклюзивний розвиток сільських територій: організаційно-економічне забезпечення та стратегічні пріоритети: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2025. 140 с
8. Пересада О. В., Батіг В. В., Петренко Д. А. Ключові аспекти формування інклюзивної моделі управління розвитком підприємства. *Енергозбереження, енергетика, енергоаудит.* 2023. № 12(190). С. 85-97.
9. Schoneveld G. C. Sustainable business models for inclusive growth: Towards a conceptual foundation of inclusive business. *Journal of Cleaner Production.* 2020. p. 124.
10. Ye Zhang, Kenny Han Teng Chen. How inclusive is the sharing economy? And what is the implication for neighbourhood design? *Proceedings of the Institution of Civil Engineers Urban Design and Planning.* 2018. №171:6. P. 247-257.
11. Степаненко С. В. Теоретико-концептуальні основи інклюзивного розвитку економіки. *Науковий журнал «Науковий погляд: економіка та управління».* 2023. Випуск № 3(83). С. 56-63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-83-8>
12. Степаненко С. В. Методичні домінанти становлення та розвитку інклюзивної економіки. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор».* 2023. Випуск 3 (73). С. 94-100. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.73-16>
13. Додана вартість за витратами виробництва суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності за 2013-2024 роки. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Кількість найманих працівників в еквіваленті повної зайнятості у суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності у 2013-2024 роках Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Середня заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності за відповідні роки. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
16. Середньооблікова кількість штатних працівників по регіонах за відповідні роки. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Bobukh, I. M., Kindzerskyi, Yu. V. & Fashevskaya O. M. et al. (2023). *Inklyuzyvni instytuty zabezpechennia rozvytku ekonomiky Ukrainy: kolektyvna monohrafiia [Inclusive institutions for ensuring the development of Ukraine's economy]*. Kyiv: NAN UkrainyDU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy» [in Ukrainian].

2. Skryl'nyk, A. S. (2025). Finansovi modeli inkluzyvnoho rozvytku pidpryiemnytstva: rol kraudfandynhu ta sotsialnoho investuvannia [Financial models for inclusive entrepreneurship development: the role of crowdfunding and social investing]. *Biznes Inform – Business Inform*, 8, 105-114 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-8-105-114>.

3. Tarnovskyi, V. O. (2025). Rol derzhavnoi polityky v pidtrymtsi inkluzyvnoi ekonomiky. *Biznes Inform – Business Inform*, 9, 196-202 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-9-196-202>

4. Didukh, S. M., Lobotska, L. L. & Minina, V. O. (2020). Inkluzyvna ekonomika yak nova paradyhma staloho rozvytku [Inclusive Economy as a New Paradigm of Sustainable Development]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, 3(5), 100-107 [in Ukrainian].

5. Vovk, Ye. O., Turoliev, H. O. & Levchenko, K. M. (2024). Sotsialne investuvannia yak nova filosofiia dlia Ukrainy [Social investment as a new philosophy for Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 66, 248-252 [in Ukrainian].

6. Brodovska, O. H. (2023). *Hlobalna inkluzyvna ekonomika v umovakh novitnikh transformatsiinykh vyklykiv [Global Inclusive Economy in the Face of New Transformational Challenges]*. Ternopil: ZUNU [in Ukrainian].

7. Hutorov, A. O. & Tsentylo, K. L. (2025). *Inkluzyvnyi rozvytok sil'skykh terytorii: orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia ta stratehichni priorytety [Inclusive development of rural areas: organizational and economic support and strategic priorities]*. Kyiv: NNTs «IAE» [in Ukrainian].

8. Peresada, O. V., Batih, V. V. & Petrenko, D. A. (2023). Kliuchovi aspekty formuvannia inkluzyvnoi modeli upravlinnia rozvytkom pidpryiemstva [Key aspects of forming an inclusive model of enterprise development management]. *Enerhozberezhennia, enerhetyka, enerhoaudyt – Energy saving, energy, energy audit*, 12(190), 85-97 [in Ukrainian].

9. Schoneveld, G. C. (2020). Sustainable business models for inclusive growth: Towards a conceptual foundation of inclusive business. *Journal of Cleaner Production* [in English].

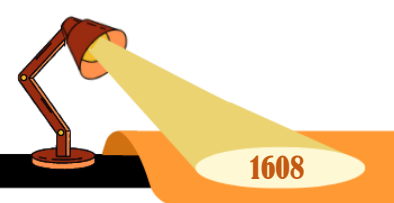
10. Ye Zhang & Kenny Han Teng Chen. (2018). How inclusive is the sharing economy? And what is the implication for neighbourhood design? *Proceedings of the Institution of Civil Engineers Urban Design and Planning*, 171:6, 247-257 [in English].

11. Stepanenko, S. V. (2023). Teoretyko-kontseptual'ni osnovy inkluzyvnoho rozvytku ekonomiky [Theoretical and conceptual foundations of inclusive economic development]. *Naukovyj zhurnal «Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia» – Scientific journal «Scientific view: economics and management»*, 3(83), 56-63 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-83-8>.

12. Stepanenko, S. V. (2023). Metodychni dominanty stanovlennia ta rozvytku inkluzyvnoi ekonomiky [Methodological dominants of the formation and development of an inclusive economy]. *Naukovo-vyrobnychyj zhurnal «Biznes-navihator» – Scientific and production journal «Business Navigator»*, 3(73), 94-100 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.73-16>.

13. Dodana vartist' za vytratamy vyrobnytstva sub'iektiv velykoho, seredn'oho, maloho ta mikropidpryiemnytstva za vydamy ekonomichnoi diial'nosti za 2013-2024 roky [Value added by production costs of large, medium, small and micro-enterprises by type of economic activity for 2013-2024]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. [in Ukrainian]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Kil'kist' najmanykh pratsivnykiv v ekvivalenti povnoi zajniatosti u sub'iektiv velykoho, seredn'oho, maloho ta mikropidpryiemnytstva za vydamy ekonomichnoi diial'nosti u 2013-2024 rokakh [Number of employees in full-time equivalent in large, medium, small and micro-enterprises by type of economic activity in 2013-2024]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. [in Ukrainian]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

15. Serednia zarobitna plata shtatnykh pratsivnykiv za vydamy ekonomichnoi diial'nosti za vidpovidni roky [Average wages of full-time employees by type of economic activity for the relevant years]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. [in Ukrainian]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

16. Seredn'ooblikova kil'kist' shtatnykh pratsivnykiv po rehionakh za vidpovidni roky [Average number of full-time employees by region for the corresponding years]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. [in Ukrainian]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.